

BEGRAAFPLAATSEN IN EUROPA

THEMA 33 - NAAMLOOS BEGRAVEN 2: 'VERPLEEGDEN', SOLDATEN EN NN-ERS

'Ne laisser aucun nom, c'est mourir tout entier' (uit 'Iphigénie' van Jean Baptiste Racine, 1674). In het geheel geen naam nalaten, dat betekent volkomen sterven.

Maar hoe zit het dan met hen die naamloos zijn begraven: doodgeboren kinderen, drenke-

lingen, militairen, mensen uit verpleeginrichtingen, slachtoffers van een misdrijf? Ook zij worden niet vergeten, want ze kregen wel een graf.

Deze keer over naamloze graven van **'verpleegden', soldaten en NN-ers.**

NAAMLOZE GRAVEN BIJ GESTICHTEN

Voorals de ouderen onder ons herinneren zich nog wel, als ze zich in hun jeugd ongepast hadden gedragen, het dreigement rijp te zijn voor het gekkenhuis. Meestal werd alleen een plaatsnaam genoemd, waar zich zo'n gekkenhuis bevond, maar dan wist je al genoeg: Franeker, Vught, Medemblik, Venray om er maar een paar te noemen.

Officieel heetten deze instellingen krankzinnigengesticht. Later veranderde de naam in psychiatrische inrichting en nu vallen de instellingen, als ze nog bestaan, onder de GGz, geestelijke gezondheidszorg. De naamsveranderingen geven aan hoe de visie op de patiënten in de loop van de tijd is veranderd en het aanvankelijke gesloten karakter steeds opener is geworden.

Het gesloten karakter van vroeger is ook terug te vinden in de begraafplaatsjes die in een dood hoekje van het terrein waren aangelegd en waar het personeel met een grafteken en de patiënten naamloos werden begraven.

Eindhoven – de namen der naamlozen

Nu worden de begraafplaatsen bij de voormalige gestichten vaak herontdekt en probeert men de naamlozen weer een naam te geven. Zo hebben Gert Hofsink en Nathalie Overkamp in hun boek *Grafstenen krijgen een gezicht* de geschiedenis van vijftien personen beschreven, die begraven liggen op de twee oude begraafplaatsen op het terrein van voormalig psychiatrisch ziekenhuis in Veldwijk-Ermelo.

In Eindhoven kregen in 2008 met de onthulling van een monument en het aanbieden van het boek *De Namen der Naamlozen* de 1800 naamloze doden op de begraafplaats van het huidige psychiatrisch ziekenhuis GGzE/Grote Beek in Eindhoven weer een naam.

De Grote Beek begon in 1881 als Rijkskrankzinnigengesticht. Toen werd ook in een hoekje van het terrein een gestichtsbegraafplaats aangelegd voor overleden personeel en patiënten. Het gras- en grafveld bestaat uit vier delen: een katholiek, algemeen en joods deel en een deel voor overleden personeelsleden. De patiënten kregen over het algemeen een betonnen paaltje met een nummer als grafteken. Niemand, ook de familie niet, bekommerde zich om hen. Er zijn katholieke, protestantse en joodse paaltjes. Het personeel kreeg wel een grafsteen.

De anonimiteit van de grafpaaltjes en de verwaarlozing van de begraafplaats leidde tot het project 'Rehabilitatie Begraafplaats'. Op 15 december 2008 werd midden op de begraafplaats een monument onthuld. Als basisvorm koos kunstenaar Jacques van Erven de paaltjes die de grafrijen markeren. Het is gemaakt van glas, waardoor de contouren van het landschap behouden bleven. Op de vier dakpanelen zijn de namen gegraveerd van de 1800 patiënten: 'namen geschreven tegen de hemel'.

betonnen paaltjes

Eindhoven – De Grote Beek
monument voor de naamlozen

'namen geschreven tegen de hemel'

Veenhuizen – het Vierde Gesticht

Niet alleen bij krankzinnigengestichten werden destijds begraafplaatsen aangelegd, maar ook bij andere gestichten, zoals die voor arme gezinnen, wezen, bedelaars en landlopers, die vanaf 1818 door de Maatschappij van Weldadigheid werden opgezet in Overijssel en Drenthe. Later werden deze gestichten omgevormd tot strafinrichtingen.

In Veenhuizen bouwde de Maatschappij in 1823 drie 'kazernes', respectievelijk Eerste, Tweede en Derde Gesticht genaamd. Aan de Eikenlaan kwam een begraafplaats, die cynisch het Vierde Gesticht werd genoemd. De begraafplaats is vierkant aangelegd en verdeeld in vier delen. Er was een deel voor de inwoners van het dorp en er waren delen voor het personeel en de 'verpleegden' (later gedetineerden). Er was een strikte scheiding tussen het vak van de overleden ambtenaren en hun gezinsleden en de 'verpleegden'. Binnen die twee categorieën was er dan ook nog de verdeling in protestant en katholiek, aangegeven door de paaltjes NH en RK. Gewijde grond voor wie RK was, de rest ging door voor NH. Het grootste verschil zit hem in het gegeven dat het personeel met een grafteken en de patiënten naamloos werden begraven.

Er liggen op het Vierde Gesticht ongeveer 16.000 mensen begraven. Tot 1875 vond er geen normale begrafenis plaats. De doden werden 'gedumpt', vaak met meerdere lijken in één kuil, zonder kist en naamloos. Min of meer als een symbolisch gebaar zijn er pas veel later kruisen geplaatst om aan te geven, dat hier mensen begraven liggen. Een enkele keer plaatste familie alsnog een grafteken.

Veenhuizen – Vierde Gesticht

NAAMLOZE OORLOGSGRAVEN

Vroeger werden de soldaten van veldslagen, die sneuvelden, bedekt met een laag ongebluste kalk of ze werden ter plekke verbrand of begraven.

Toen in het begin van de 19^e eeuw de dienstplicht werd ingevoerd en regeringen zich verantwoordelijk gingen voelen voor hun vaderlandslievende jongens die waren 'gestorven voor het vaderland', kregen de slachtoffers van oorlogsgeweld een individueel graf. Maar niet ieder slachtoffer kon geïdentificeerd worden. Vandaar dat je op oorlogsbegraafplaatsen graftekens ziet zonder naam, maar met een speciale aanduiding.

Verdun – Tour des Morts

Verdun - ossuaire

Tyne Cot – Commonwealth W.O. I

oorlogsbegraafplaatsen

In Verdun steekt de *Tour des Morts* van het Ossuaire de Douaumont nog steeds als een beschuldigende vinger omhoog. De ruimtes in dit knekelhuis zijn gevuld met het gebeente van 130.000 Franse en Duitse soldaten, die sneuvelden in de Slag bij Verdun (1916) en niet geïdentificeerd konden worden. In het interieur is in iedere steen de naam van een vermiste soldaat gegraveerd.

En dat zie je op de meeste oorlogsbegraafplaatsen: een bouwwerk waarin de namen van de vermiste militairen zijn gegraveerd van wie helemaal geen of geen identificeerbaar stoffelijk overschot werd gevonden. De laatste groep heeft wel een individueel graf gekregen, (nog) zonder naam, maar afhankelijk van de nationaliteit met een speciale aanduiding. Op graven van de Commonwealth staat op de grafsteen de vermelding *Known Unto God*. Afhankelijk van de Eerste of Tweede Wereldoorlog staat er *Soldier of the Great War* of *Soldier of the 1939-1945 War*.

Op Duitse oorlogsbegraafplaatsen staat op het eenvoudige hardstenen kruis: *Ein deutscher Soldat*. Op het graf van een ongeïdentificeerde Belgische soldaat staat *Onbekend Belgisch Militair*, terwijl op een Frans graf slechts *Inconnu (onbekend)* staat of op een massagraf: *Morts pour la France* (gestorven voor Frankrijk).

Overloon – Commonwealth W.O. II

Ysselsteyn – Duits

Maastricht - Belgisch

Nederland – laatste onbekende soldaat grebbeberg geïdentificeerd

Tot maart 2011 lag er op het Militaire Ereveld Grebbeberg een onbekende soldaat begraven, die in de meidagen van 1940 was gesneuveld in de strijd tegen de Duitse troepen. Direct na de oorlog werd begonnen met de identificatie en herbegraving van de gevallen op de Grebbeberg. Na de werkzaamheden kregen 42 graven het predicaat Onbekend. Tegenover de 42 graven van onbekenden stonden 46 vermisten. Identificatieonderzoeken in 1940, 1941 en 1942, waarbij vaak de graven opnieuw werden geopend, resulteerden in het oplossen van 41 gevallen.

Het graf van de onbekende soldaat werd gesloten tot de Oorlogsgravenstichting de Bergings- en Identificatiedienst (BID) van de Koninklijke Landmacht verzocht om een (her)identificatieonderzoek uit te voeren met gebruikmaking van DNA-techniek. Het graf werd geopend en de stoffelijke resten werden bemonsterd in het laboratorium van de BID. Dit monster werd opgestuurd naar het Nederlands Forensisch Instituut (NFI) in Den Haag waar het DNA-profiel van de onbekende is bepaald. Dit DNA-profiel is vervolgens vergeleken met de DNA-profielen van familieleden van vier vermiste militairen. Het resultaat was de identificatie van soldaat W.F. Brummelhuis.

Condé-Folie – Frans

Condé-Folie - Frans

Grebbeberg - W.F.Brummelhuis

NOMEN NESCIO OFWEL NN-ERS

Op veel begraafplaatsen in Nederland liggen stoffelijke overschotten van personen waarvan de identiteit onbekend is. Deze overledenen stammen uit de tijd dat er nog geen DNA-profiel kon worden gemaakt. Ze werden als NN-ers begraven (*Nomen Nescio*, letterlijk: de naam weet ik niet). Met de huidige verbeterde onderzoekstechnieken is het soms mogelijk de naamloze weer een naam te geven.

wet op de lijkbezorging 2010: zorg voor identificatie

Met de wijziging van de Wet op de lijkbezorging (Wlb) in 2010 hebben burgemeesters een prominente rol gekregen bij de procedures rond lichamen waarvan de identiteit onbekend is.

Volgens artikel 21 lid 3 van de Wlb krijgt de burgemeester een zorgplicht voor lichamen waarvan de identiteit niet kan worden vastgesteld. Hij is verantwoordelijk om van die lichamen lichaamsmateriaal af te laten nemen, dat wordt gebruikt om het DNA-profiel vast te stellen. Dat profiel wordt vervolgens opgenomen in de databank Vermiste Personen die het NFI in opdracht van KLPD beheert.

Volgens artikel 31 lid 5 van de Wlb is de burgemeester bevoegd om ook in oudere situaties lichaamsmateriaal af te laten nemen of een gebitsstatus op te laten maken. De burgemeester is in die gevallen dus bevoegd maar niet verplicht. Toch zijn er veel burgemeesters die het als hun morele plicht zien bij ruiming van graven van onbekenden deze laatste mogelijkheid tot identificatie aan te grijpen en een NN-er alsnog zijn of haar naam terug te geven.

Op veel begraafplaatsen in Nederland liggen NN-ers waarvan de DNA-profielen of goede beschrijvingen ontbreken. Het gaat dan bijv. om heroïnedoden en andere drugstoeristen uit de jaren 80 en 90 van de vorige eeuw. Als er rond het overlijden geen strafbare feiten waren geconstateerd werden ze vaak zonder meer als NN-er begraven. Het zal daarbij ook om veel niet-Nederlanders gaan. Met de huidige verbeterde onderzoekstechnieken is men nu in staat om veel onbekenden alsnog een naam te geven.

Rotterdam – Zuiderbegraafplaats: Nomen Nescio veld

In 2010 is op de Zuiderbegraafplaats in Rotterdam in vak 6 een speciaal *Nomen Nescio*-veld in gebruik genomen, dat plaats biedt aan 102 graven. Daar kunnen lichamen van onbekende doden worden herbegraven, als elders in het land op begraafplaatsen graven van NN-ers moeten worden geruimd.

Er zijn al negentien ongeïdentificeerde lichamen van de Noorderbegraafplaats in Vlissingen hier herbegraven, nadat ze in Vlissingen door het NFI waren onderzocht en bemonsterd. Het waren drenkelingen die tussen 1924 en 1987 waren aangespoeld op de Zeeuwse kust.

In 2011 werd ter ere van deze naamloze doden een monument onthuld, gemaakt door een tot nu toe onbekende kunstenaar, heel toepasselijk dus. Het beeldje van een naakt jongetje is afkomstig uit het depot van het Centrum Beeldende Kunst Rotterdam. Frank Kenselaar, hoofd Begraafplaatsen en Crematorium Rotterdam, zei tijdens de plechtigheid: 'Wie ben je en waar kom je vandaan? We hebben wel je DNA, maar niet je naam. Welkom op onze Zuiderbegraafplaats. Wij hopen dat je ooit weer een naam zal krijgen.' Inmiddels is de identiteit van twee herbegraven onbekenden achterhaald, zodat ze voor de nabestaanden weer een gezicht hebben gekregen.

Ook op begraafplaats Sint Barbara in Amsterdam zijn vanaf september 2010 de stoffelijke resten van 27 NN-ers opgegraven, bemonsterd, in de Databank Vermisten opgenomen en op een aparte plek van de begraafplaats herbegraven.

NOOIT MEER NAAMLOOS

Haarlem – begraafplaats Kleverlaan

Een mooi initiatief vond plaats op de Algemene Begraafplaats aan de Kleverlaan in Haarlem. Op 19 december 2011 werd er een aparte plek geopend voor gestorvenen die hun eigen begrafenis en graf niet (meer) kunnen betalen. Het zal dan vooral gaan om dak- en thuisloze mensen uit Haarlem, die bekend zijn bij Verslavingszorg, de Sociale Dienst en het interkerkelijk centrum Stem in de Stad. Tot dan toe was het een kwestie van gemeentewege begraven, 'zand erover' en een naamloos graf. Er is een plek voor zestig graven, centraal staat een zuiltje met een tekst van Huub Oosterhuis *Licht dat niet dooft, liefde die blijft* en ieder graf krijgt een grafteken met naam. Nooit meer naamloos.

foto's via Harrie Boelé